

NOV POGLED NA SLOVENSKO POSTMODERNISTIČNO PROZO*

Debate o postmoderni oz. postmodernizmu potekajo na Slovenskem že približno celo desetletje. Šele konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let pa so se pojavile tudi prve knjižne izdaje, v celoti posvečene fenomenom postmodernosti. Za naše razmere pionirsko delo na tem področju je bila nedvomno *Postmoderna sfinga* (1989) Aleša Debeljaka, vendar pa gre za knjigo, ki je zasnovana predvsem kot sociološko-kulturološka analiza postmoderne. V svojem sklepnem delu se loti tudi nekaterih neposredno literarnih vprašanj, od katerih je ob obravnavi Virkove razprave potrebno opozoriti zlasti na Debeljakovo razločevanje metafikcije in postmodernizma. Debeljak namreč metafikcijo, zlasti severnoameriško, seveda, postavlja še v domeno modernizma oz. ultramodernizma. Pogledu na metafikcijo, ki ni daleč od Debeljakovega, smo priča tudi v knjigi *Postmoderna in "mlada slovenska proza"*, le da je tu metafikcija, bolje rečeno, slovenska različica metafikcijske proze, kot jo pišejo ali so jo pisali — Virk zavestno upošteva le avtorje neke povsem določene literarne generacije — Andrej Blatnik, Igor Bratož in Aleksa Šušulič, razumljena kot nekakšen vmesen pojav med modernizmom in postmodernizmom. To je verjetno tudi poglavitni razlog, da Virk vsaj na prvi pogled pri svojem razpravljanju o slovenskih metafikcionalistih ni vselej povsem dosleden. S svoje globalne, tj. duhovnozgodovinske perspektive jih sicer uvršča v postmodernizem, hkrati pa npr. v sklepnih odstavkih opozori, "da vsi metafikcijski postopki bistveno še sodijo v kontekst racionalizacije, pa čeprav je ta v svoji meta-razsežnosti avtorefleksivna, distančna in samokritična. Bolj kot nekaj novega vsekakor predstavlja skrajni domet oz. konec nečesa starega" (str. 102). "Kontekst racionalizacije", o katerem govori Virk, je kontekst modernizma oz. moderne, modernizma na ravni literature in moderne kot duhovnozgodovinske epohe.

Virkovo "branje" "mlade slovenske proze" (MSP), s tem pa tudi njeno literarnozgodovinsko razvrščanje, je, kot je to pač običajno, odvisno od modela njegove interpretativne mreže, ne nazadnje in upošteva avtorjev metodološki pristop pa tudi od duhovnozgodovinskega vpogleda v zgodovino evropske filozofije, umetnosti, kulture in civilizacije nasploh. S tem v zvezi velja opozoriti, da je Tomo Virk poleg tega, da je eden najbolj plodovitih literarnih kritikov, teoretikov in esejistov svoje generacije, tudi avtor študije *Duhovna zgodovina* (1989), ki prinaša izčrpen prikaz duhovne zgodovine in njenega mesta znotraj literarne vede. Glede na to, da je študija izšla v *Literarnem leksikonu*, poteka razpravljanje kajpada na strogo akademski ravni. Virkova druga knjiga, *Postmoderna in "mlada slovenska proza"*, pa je zastavljena precej bolj pustolovsko, saj se duhovnozgodovinska metoda tu dogaja "v živo", tako rekoč pred očmi bralca in ob fenomenu, ki ga avtor poimenuje "mlada slovenska proza". Vanjo uvrsti dve avtorici in dvanajst avtorjev: Lidijo Gačnik, Lelo B. Njatin, Andreja Blatnika, Franja Franciča, Andreja Moroviča, Igorja Zabela, Boštjana Seliškarja, Milana Kleča, Vlada Žabota, Janija Virka, Ferija Lainščka, Igorja Bratoža, Alekso Šušuliča in Marta Lenardiča. Tako kot ob vsakem so tudi ob Virkovem "izboru" možni ugovori in pripombe, zlasti s strani tistih piscev, ki vanj niso bili sprejeti. Ne glede na to pa nedvomno drži, da *Postmoderna in "mlada slovenska proza"* pomeni prvi sintetičen prikaz nekega, vsaj upošteva "biološke" in literarnovrstne kriterije, relativno enotnega literarnega pojava na Slovenskem, povezanega s kontekstom postmodernosti. Ker je predmet analize ravno "mlada slovenska proza" (MSP), torej generacija piscev, ki bo tako literarno kot biološko še kar nekaj časa "mlada", je aktualnost Virkove knjige toliko večja.

Formalno in vsebinsko je razdeljena na dva, med seboj precej različna dela: v prvem gre za analizo tekstov posameznih pripadnikov MSP, drugi pa prinaša teoretsko izostren vpogled v glavne probleme — Virk pokaže, da gre največkrat za aporije — postmodernizma in postmoderne nasploh. Začetke MSP postavlja avtor v leto 1983, ko sta izšla knjižni prvenec Andreja Blatnika *Šopki za Adama venjjo* in zbornik *Mlada proza*. MSP danes seveda še zdaleč ni naključen pojav, zato tudi disput o njej ne more potekati na ravni običajne literarnozgodovinske razprave. Na MSP pač še ni mogoče pogledati s časovne distance, ki jo zahtevajo literarnozgodovinska pravila igre, še zlasti pa duhovnozgodovinski pristop v

* Tomo Virk: *Postmoderna in "mlada slovenska proza"*, Maribor: Založba Obzorja, 1991. (Znamenja; 110)

klasičnem smislu besede. Kot je Virk opozoril že v svoji študiji v *Literarnem leksikonu*, nastopijo precejšnje težave, če skušamo določiti "lastno duhovnozgodovinsko podlago" oz. "duhovnozgodovinsko podlago sodobnih literarnih del". Zato teoretski diskurz, ki je na delu v *Postmoderni in "mladi slovenski prozi"*, kljub svoji osnovni duhovnozgodovinski intonaciji ne meri na pretirano univerzalnost in "dokončnost". Nasprotno, že vnaprej se ji odreka, tudi zaradi zavesti o univerzalnosti kot nečem, kar bolj kot v postmoderno sodi v epoho moderne. To je eden poglavitnih razlogov, da Virkovo razpravljanje ne pretendira na strogo znanstvenost; sam govori o esejih kot formi pisanja, ki s svojo odprtostjo še najbolj ustreza postmoderni paradigmi.

Poseben in tudi precej daljnosežen pomen v Virkovi obravnavi MSP ima njegova "tipološka" razvrstitev njenih avtorjev, ki je po svojem bistvu bipolarna (Marko Juvan je pred nekaj leti predlagal nekoliko drugačno in bolj razdelano "tipologijo" MSP, ko je njene pisce razdelil na *metafikcionaliste* oz. *knjižničarje*, *subjektivne "realiste"* oz. *"individualiste"*, *arhaizatorje* in *čiste fantastike*). Virk govori o dveh osnovnih modelih MSP: o "metafikcionalistih" in "fundamentalistih" oz. "eksistencialistih". Bistvene poteze metafikcijske proze so individualizem, racionalizem, avtorefleksivnost, metafikcijska ironija in "hermetični funkcionalizem", kar je tudi eden razlogov, da metafikcijski proces pisanja že "vnaprej" računa na interpretacijo in **razumevanje**: "*Metafikcijsko* linijo literature v recepcijskem smislu bistveno zaznamuje pojem razumevanja, in to v zelo ozkem smislu. To literaturo je treba *razumeti*, poznati je treba reference, biti literarno izobražen, razumeti poante, humor...vse to na nekem visoko kultiviranem intelektualnem nivoju" (str. 92). Vse to po avtorjevem mnenju pomeni, da metafikcijska proza ni daleč od poznega modernizma. "Bolj postmodernističen" znotraj MSP se mu zdi njen eksistencialistično-fundamentalistični pol, kamor uvršča zlasti Žabota, J. Virka, Seliškarja in Lenardiča. Za njihovo prozo naj bi bili značilni predvsem "hrepenejska struktura" in "metafizična breztemeljnost", ki jo je najbolj odločno in določno že v prejšnjem stoletju naznanil Nietzsche s svojim znamenitim stavkom "Bog je mrtev". Kljub "smrti Boga" pa tudi v (post)modernih časih ostaja sled "nekakšne transcendence, kot neke vrste nejasen spomin" (str. 45), kar pomeni, da je polje njene artikulacije vedno odprto, na neki način dvoumno in ravno zato toliko bolj vznemirljivo. Virk se tu navezuje zlasti na "postmetafizično" misel Heideggra in Vattimo, utemeljitelja t.i. mehke misli. Posebno pozornost skozi celotno knjigo namenja predvsem Heideggrovemu pojmu **Verwindung**, katerega daljnosežno interpretacijo je podal Vattimo še zlasti v svoji knjigi *Konec moderne* (La fine della modernità, 1985). Nasploh lahko rečemo, da sta Heidegger in Vattimo med najpomembnejšimi filozofskimi referencami Virkove razprave. Skozi razumevanje pojma **Verwindung** v smislu **prebolevanja** metafizike se izkaže tudi razpravljanje o metafikciji kot pojavi, ki je tako del modernizma kot tudi postmodernizma, za precej bolj konsistentno, kot se zdi zgolj z ortodoksne literarnozgodovinske optike. Res pa je, kot opozarja že Virk, da je favoriziranje "fundamentalistično-eksistencialističnega" pola MSP kot tistega, ki je bližje postmodernemu **Zeitgeistu**, precej provokativno, še zlasti, ker se zoperstavlja prevladujočemu kritičnemu pogledu na slovensko postmodernistično prozo.

V pričujočem zapisu vseh dimenzij Virkove esejizirane študije niti ni moč registrirati, saj se ob njej odpira cela vrsta vprašanj in problemov od literarnozgodovinskih, literarnoteoretičnih in interpretacijskih pa do najbolj filozofsko spekulativnih. Na tem mestu bi nekaj pozornosti posvetil predvsem avtorjevemu duhovnozgodovinskemu pristopu, ki zaznamuje ustroj celotne knjige. Načelno vprašanje v zvezi z obema pojmovoma, ki tvorita skovanko "duhovnozgodovinski", se zastavlja pravzaprav že takoj na začetku. Tako **duh** kot **zgodovina**, oboje mišljeno seveda v heglvskem smislu, delujeta namreč znotraj razprave o postmoderni precej presenetljivo. Presenetljivo v tem smislu, da postmoderna kot neka nova epoha ali vsaj paradigma temelji ravno na problematizaciji tako "zgodovine" kot "duha", obojega spet v heglvskem smislu: zgodovine kot linearno potekajočega teleološkega procesa in duha kot izrazite metafizične instance.

Če je metodološko izhodišče pri obravnavi MSP duhovnozgodovinsko, to seveda pomeni, da sta relevantnost in konsistentnost Virkovih analiz MSP odvisni predvsem od "veljavnosti" njegove duhovnozgodovinske metode in duhovne zgodovine nasploh.

Virk do vseh teh dilem še zdaleč ni nevtralen, saj se z njimi spopade zlasti v drugem delu knjige, ki ponuja temeljit in marsikdaj tudi inspirativen pregled uporj postmoderne misli. Nasploh je v *Postmoderni in "mladi slovenski prozi"* na delu precejšnja zvičajnost avtorjevega uma: Virk namreč na vsa protislovja, tudi tista, ki jih sproducira njegova lastna misel, sprti opozarja in jih marsikdaj lucidno pokomentira, tako da kakšna posebno izvirna kritična refleksija ob branju njegovega teksta niti ni možna.

Vseeno bi opozoril na nekaj načelnejših vprašanj, ki se mi zastavljajo ob branju Virkove knjige. Glavni problem se mi zdi sam status "mlade slovenske proze" kot nekega zares relevantnega književnega pojava, ki pomeni prehod iz modernizma v postmodernizem. Kot pravi avtor, je skupni imenovalac štirinajstih avtorjev, ki tvorijo MSP, njihova "radikalna različnost", "avtopoetičnost" itn. Zato je potrebno o MSP kot

enotnem pojavu razpravljati na duhovnozgodovinski ravni: Virk razvije tri temeljne koncepte, ki naj bi MSP združevali v literarnozgodovinsko entiteto. To so: **mehčanje subjekta, mreža oz. rizom in Verwindung metafizike**. Na neki splošni, recimo ji filozofski ravni in upoštevaje dosežke glavnih teoretikov postmoderne se s temi tremi koncepti lahko povsem strinjamo, pač pa je poseben problem način interpretativnega dokazovanja, kako se vse to, zelo preprosto rečeno, "kaže" v literaturi. Poleg tega gre v MSP pretežno za formo kratke proze. Ta pa že glede na svoj obseg za neko globalno usmerjeno interpretacijo nekako ni najbolj ustrežna, še zlasti, če vemo, da je — vsaj znotraj slovenske literarne vede — večina duhovnozgodovinskih ali po Pirjevcu bitnozgodovinskih interpretacij potekala **skozi** precej natančno **branje** velikih romanesknih besedil (mislim zlasti na uvodne študije J. Kosa in D. Pirjevca k zbirki **Sto romanov**). V njih je bilo marsikatero "globalno vprašanje" o statusu subjekta, transcendence, podobe sveta itd., če že ne prisotno v svoji eksplicitni, tj. diskurzivni obliki, pa vsaj precej bolj otipljivo. Te težave se mi najjasneje kažejo, ko se Virk loti analize zbornika *Rošlin in Verjanko* (1987), ki pomeni skupinski nastop večjega dela piscev MSP. Omenjeni zbornik mu služi za "izhodišče sintetičnega pristopa k obravnavanemu fenomenu" (str. 42), kar pomeni, da med drugim tudi ob branju tega dela razvije svoj duhovnozgodovinski aparat. Izhodiščna tema zbornika *Rošlin in Verjanko*, ponujena vsem sodelujočim avtorjem v obdelavo, je bila istoimenska ljudska pesem, v kateri je, kot je znano, osrednji motiv problem očetomora oz. umor očima, ki nadomešča očeta. Iz dejstva, da večina piscev ni sledila originalu, Virk potegne precej daljnosežen sklep: "Če ti 'kratki stiki' niso zgolj naključje, utegnejo imeti za sintezo daljnosežne posledice; v vsakem primeru pa problematizirajo subjekt in njegovo subjektiviteto. Nemožnost simbolnega očetomora v 'mladi slovenski prozi' utegne namreč simbolizirati pravzaprav odpoved destruktivni akciji, se pravi: odpoved subjektu zgodovine, prevladovanja, premagovanja, razvoja, inovacije, kar vse je le modus volje do moči" (str. 43). Ta globalna analiza se mi zdi nekoliko prehitra, saj do svojih "rezultatov" pride le z bežnim sklicevanjem na tekstualno bazo. Poleg tega je zbornik *Rošlin in Verjanko* z današnje perspektive in upoštevaje zgolj literarne kriterije verjetno bolj ali manj nepomembno poglavje iz življenja MSP in sodobne slovenske literature v celoti. Glavni problem ob Virkovi interpretaciji omenjenega zbornika je potemtakem v tem, da gre za soočenje dveh precej "neenakovrednih" diskurzov: globalne analize in nekega relativno nepomembnega teksta.

Omembe vredno se mi zdi še neko protislovje, ki pa se mu verjetno ne more izogniti noben literarnovedni diskurz. V drugem delu knjige skuša avtor na več mestih relativizirati in (v vattimovskem smislu) "zmeščati" ortodoksnost lastne interpretativne drže. Zapiše, recimo, da želi le prispevati h "kreativno potentni informaciji", da mu gre za pluralizem diskurzov o sodobni slovenski literaturi itd. Kljub tej demokratični gesti ostaja vprašanje, ali duhovnozgodovinski pristop kot tak in če je po svojem izvoru in bistvu predvsem heglovski podjetje, sploh dopušča "enakovrednost diskurzov"? Za duhovno zgodovino, kolikor je zvesta svoji filozofski tradiciji, namreč velja, da je zanjo, če uporabim Heglov besednjak iz predgovora v *Fenomenologijo duha*, **resnično le celota**: vsi pojavi, vse "objektivacije duha" dobijo resnično vrednost šele v luči celote. Na kakšen način lahko neki "globalen pogled" ("globalen" je ena najpogostejših besed v knjigi) dopušča ostale diskurze? Verjetno le na ta način, da se ti diskurzi dogajajo znotraj neke zvezujoče globalne perspektive. Resneje zastavljena razprava o Virkovi knjigi bi se zato morala soočiti ravno z njeno (kljub pogosti "avtorefleksivnosti") dovolj razvidno "globalno perspektivo" in jo postaviti v kontekst današnjih debat o postmoderni.

Če sklenem: avtorju knjige *Postmoderna in "mlada slovenska proza"* je treba priznati, da je eden redkih teoretikov mlajše generacije, ki je sposoben sintetičnega in tudi filozofske relevantnega razmisleka o aktualnih vprašanjih sodobne slovenske literature. Pomen Virkove esejizirane razprave, ki s svojo inovativnostjo na številnih mestih prebija tradicionalen literarnozgodovinski **žargon praušnjosti**, je zato toliko večji.

Matevž Kos
Ljubljana